

**AVLODIY KOHORTALAR VA KOHORT EFFEKTI: AVLODLAR
PSIXOLOGIYASINING SHAKLLANISH OMILLARI, SIKLIK TAKRORLANISHI VA
KOHORTALARARO DIVERGEENSIYA**

G'iyosova Parvinabonu Valijon qizi

Zarmed Universiteti,

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabasi.

Giyasovaparvinabonu@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23246412>

Annotatsiya. Mazkur maqolada avlodiy kohorta va kohort effekti tushunchalarining nazariy mazmuni, avlodlar psixologiyasining shakllanishiga ta'sir etuvchi tarixiy, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va texnologik omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida Jim avlod, Bebi-bumerlar, X avlodi, Milleniallar, Z avlodi va Alfa avlodining shakllanish sharoitlari, psixologik xususiyatlari, qadriyatlari hamda ijtimoiy xulq-atvoridagi o'ziga xosliklar qiyosiy tahlil etiladi. Shuningdek, yosh, davr va kohorta omillarining o'zaro munosabati hamda ularning shaxsning psixologik xususiyatlariga ta'siri yoritiladi. Avlodlararo tafovut va kelishmovchiliklarning kommunikativ, qadriyaviy, ijtimoiy va texnologik omillari ochib beriladi.

Maqolada W. Strauss va N. Howe tomonidan ishlab chiqilgan avlodlar nazariyasi hamda undagi to'rt arxetip modeli asosida avlodiy rivojlanishning siklik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Zamonaviy ijtimoiy beqarorlik, texnologik transformatsiya va global o'zgarishlarning turli avlodlar psixologiyasiga ta'siri asosida avlodlararo munosabatlarning istiqboldagi rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan baholanadi.

Kalit so'zlar: avlodiy kohorta, kohort effekti, avlodlar psixologiyasi, avlodlararo munosabatlar, avlodlararo tafovut, avlodlararo kelishmovchilik, Strauss-Howe nazariyasi, avlodiy arxetiplar, ijtimoiy omillar, psixologik xususiyatlar, texnologik transformatsiya.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyoti davomida turli tarixiy davrlarda voyaga yetgan avlodlarning dunyoqarashi, qadriyatlari, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarida muayyan farqlar shakllanib kelgan. Bunday farqlarni faqat yosh va hayotiy tajriba tafovuti bilan izohlash yetarli emas. Chunki shaxsning psixologik qiyofasi u yashayotgan tarixiy davr, ijtimoiy muhit, iqtisodiy sharoit, madaniy qadriyatlar va texnologik taraqqiyot bilan uzviy bog'liq. Shu jihatdan avlodlar psixologiyasini o'rganishda avlodiy kohorta va kohort effekti tushunchalari alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy jamiyatda turli avlod vakillarining birgalikda faoliyat yuritishi oilada, ta'lim tizimida, mehnat jamoalarida va boshqa ijtimoiy institutlarda avlodlararo munosabatlarning mazmunini murakkablashtirmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi yosh va katta avlod vakillarining axborotni qabul qilish, muloqot qilish, mehnatga munosabat bildirish va ijtimoiy aloqalarni tashkil etish usullarida sezilarli tafovutlarni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli avlodlar o'rtasidagi farqlarni ilmiy asosda tushuntirish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Mazkur muammoning muhim jihatlaridan biri shundaki, bir tarixiy davrda voyaga yetgan shaxslar o'z davrining muayyan ijtimoiy tajribasini o'zlashtiradi va bu tajriba keyingi hayotida ham ularning qarashlari hamda xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ana shu hodisa kohort effekti orqali izohlanadi. Kohort effekti insonning aynan qaysi tarixiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik muhitda shakllanganini hisobga olish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, maqolaning maqsadi avlodiy kohorta va kohort effekti tushunchalarining nazariy mazmunini ochib berish, avlodlar psixologiyasining shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tahlil qilish, turli avlodiy kohortalarining psixologik xususiyatlarini qiyoslash hamda kohortalararo kelishmovchiliklarning ijtimoiy-psixologik sabablarini aniqlashdan iborat.

Mazkur maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: avlodiy kohorta va kohort effekti tushunchalarini ilmiy jihatdan izohlash; yosh, davr va kohort effektlarining o'zaro munosabatini yoritish; avlodlar psixologiyasini shakllantiruvchi asosiy makro-omillarni aniqlash; asosiy avlodiy kohortalarining psixologik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish; avlodlararo kelishmovchiliklarning ijtimoiy-psixologik sabablarini ochib berish; Strauss-Howe nazariyasidagi siklik model va avlodiy arxetiplarning mazmunini tahlil qilish.

Tadqiqotning ilmiy muammosi avlodlar o'rtasidagi psixologik farqlarni faqat yosh omili bilan emas, balki tarixiy davr va kohortaga xos tajriba bilan bog'liq holda tushuntirish zaruriyatidan kelib chiqadi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa turli avlod vakillari o'rtasidagi muloqotni yaxshilash, ta'lim va mehnat muhitida avlodlararo farqlarni hisobga olish hamda oilaviy va ijtimoiy munosabatlarda o'zaro tushunishni kuchaytirish imkoniyati bilan belgilanadi.

Avlodlar muammosi psixologiya, sotsiologiya va demografiyada turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganib kelinadi. Mazkur tadqiqot yo'nalishida avlod tushunchasining tarixiy va ijtimoiy mazmunini ochib berish, kohorta shakllanishining mexanizmlarini aniqlash hamda avlodlar o'rtasidagi farqlarning sabablarini tushuntirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Karl Mannheim avlodni faqat bir xil yoshda tug'ilgan insonlar yig'indisi sifatida emas, balki umumiy tarixiy tajriba va muayyan ijtimoiy sharoit ta'sirida shakllangan guruh sifatida ko'rishga asos yaratgan. Ushbu yondashuvga ko'ra, avlod vakillarini birlashtiruvchi asosiy jihat ularning bir xil biologik yoshga ega ekanligi emas, balki o'xshash tarixiy jarayonlarni boshdan kechirishi va shu jarayonlarni o'z ongida qayta ishlashidir. Demak, avlod tushunchasida tarixiy tajriba muhim o'rin egallaydi.

Norman Ryder esa kohorta tushunchasiga demografik nuqtai nazardan yondashib, muayyan vaqt oralig'ida shakllangan guruhlarining ijtimoiy jarayonlardagi o'rniga e'tibor qaratadi.

Ushbu yondashuv avlodlarni tug'ilgan yil bo'yicha oddiy guruhlardan ko'ra, ularning umumiy tarixiy sharoitda shakllanishini tahlil qilish imkonini beradi.

Glen Elderning hayot yo'li konsepsiyasida esa shaxs rivojlanishi va hayotiy tajriba tarixiy davr bilan uzviy bog'liq holda qaraladi. Insonning muayyan yosh davrida duch kelgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari uning keyingi hayot yo'nalishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu jihatdan Elder yondashuvi yosh effekti va tarixiy davr ta'sirini birgalikda ko'rib chiqish imkonini beradi.

William Strauss va Neil Howe tomonidan ishlab chiqilgan avlodlar nazariyasida esa avlodlar almashinuvi tarixiy sikllar va psixologik arxetiplar asosida tushuntiriladi. Ularning konsepsiyasida avlodlar ma'lum tarixiy sharoitda shakllanib, jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'ziga xos ijtimoiy-psixologik rol ni bajaradi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlardan kelib chiqib, avlodiy kohorta tushunchasining mazmunini aniqlashtirish zarur. Sotsiologiya va psixologiyada kohorta ma'lum vaqt oralig'ida tug'ilgan yoki o'xshash tarixiy hodisalarni boshdan kechirgan shaxslar guruhini anglatadi.

Kohort effekti esa mazkur guruhning dunyoqarashi, qadriyatlari, xulq-atvori va ruhiy xususiyatlariga ularning shakllanish davridagi tarixiy, ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik muhitning ta'sirini ifodalaydi.

Kohort effektini to'g'ri tushunish uchun uni yosh va davr effektlaridan farqlash lozim. Age Effect insonning biologik va psixologik ulg'ayishi bilan bog'liq o'zgarishlarni anglatadi. Masalan, o'smirlik, yoshlik, o'rta yosh va keksalik davrlarida shaxsning ehtiyojlari, ijtimoiy rollari va psixologik xususiyatlari o'zgaradi.

Period Effect esa muayyan tarixiy davrda sodir bo'lgan hodisalarning turli yosh guruhlariga bir vaqtning o'zida ta'sir ko'rsatishini bildiradi. Masalan, pandemiya, iqtisodiy inqiroz yoki raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bir vaqtning o'zida turli yoshdagi insonlarning turmush tarziga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Cohort Effect esa aynan muayyan tarixiy davrda shakllangan avlodning umumiy tajribasi bilan belgilanadi. Shu sababli bir xil yoshdagi insonlar turli tarixiy sharoitlarda voyaga yetgan bo'lsa, ularning dunyoqarashi va xulq-atvorida sezilarli farqlar kuzatilishi mumkin.

Demak, avlodlar psixologiyasini tahlil qilishda Age Effect, Period Effect va Cohort Effect o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqilishi lozim. Aynan shu uchlik avlodlar o'rtasidagi psixologik tafovutlarni biryoqlama emas, kompleks tushuntirish imkonini beradi.

Avlodlar psixologiyasining shakllanish omillari. Kohort effekti shakllanishining mazmunini yanada chuqurroq anglash uchun avlodlarning psixologik qiyofasini belgilovchi omillarni tahlil qilish zarur. Insonning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllanishida u voyaga yetayotgan muhit alohida ahamiyatga ega.

Birinchi navbatda, iqtisodiy sharoit avlod psixologiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy inqiroz, resurslarning cheklanganligi va beqarorlik sharoitida ulg'aygan insonlarda xavfsizlik, tejamkorlik va barqarorlikka intilish kuchliroq shakllanishi mumkin. Nisbatan farovon sharoitda voyaga yetgan avlodlarda esa shaxsiy rivojlanish, mustaqillik va o'zini namoyon qilishga intilish ustuvor bo'lishi mumkin.

Ikkinchi omil - texnologik va axborot muhiti. Bosma axborot vositalari ustun bo'lgan muhitda shakllangan avlod bilan internet, smartfon va ijtimoiy tarmoqlar sharoitida voyaga yetgan avlodning axborotni qabul qilish va qayta ishlash usullarida farq mavjud. Raqamli texnologiyalar yosh avlod uchun kundalik hayotning tabiiy qismiga aylangan bo'lsa, katta avlod vakillari uchun ular keyinchalik o'zlashtirilgan ko'nikma sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Uchinchi omil - siyosiy va global voqealar. Urushlar, siyosiy o'zgarishlar, pandemiyalar va boshqa keng ko'lamli hodisalar avlodning kollektiv tajribasini shakllantiradi. Bunday sharoitlar xavfsizlik, barqarorlik, hamjihatlik yoki ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, ijtimoiy-madaniy muhit, oila, ta'lim, ommaviy axborot vositalari, tengdoshlar guruhi va jamiyatdagi ustuvor qadriyatlar ham avlodning psixologik qiyofasini shakllantiradi. Shuning uchun bir xil yosh guruhiga mansub insonlarning ham ijtimoiy-madaniy sharoitiga qarab psixologik xususiyatlari farqlanishi mumkin.

Asosiy avlodiy kohortalarning psixologik xususiyatlari. Yuqorida ko'rib chiqilgan shakllanish omillari turli tarixiy davrlarda voyaga yetgan avlodlarning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini yuzaga keltirgan. XX va XXI asrlarda shakllangan asosiy avlodiy kohortalarni qiyosiy tahlil qilish ushbu farqlarni yanada aniqroq ko'rsatadi.

№	Avlod	Tug'ilgan yillar	Asosiy shakllanish omillari	Psixologik xususiyatlar
1	Jim avlod	1928-1945	Urush, urushdan keyingi qiyinchiliklar	intizom, sabr, barqarorlik
2	Bebi-bumerlar	1946-1964	Urushdan keyingi iqtisodiy yuksalish	optimizm, mehnatsevarlik
3	X avlodi	1965-1980	Sovuq urush, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar	mustaqillik, pragmatizm
4	Milleniallar	1981-1996	Internet, globallashuv	moslashuvchanlik, ma'no izlash
5	Z avlodi	1997-2012	Raqamli muhit, smartfonlar	raqamli kompetentlik, tezkor axborot qayta ishlash

Jim avlod vakillari murakkab tarixiy sharoitlarda, xususan urush va urushdan keyingi qiyinchiliklar ta'sirida shakllangan. Shu sababli ularda intizom, sabr-toqat, xavfsizlik va barqarorlikka intilish muhim xususiyatlar sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Bebi-bumerlar urushdan keyingi iqtisodiy yuksalish va ijtimoiy optimizm sharoitida voyaga yetgan. Ular mehnatsevarlik, jamoaviylik, martaba va ijtimoiy muvaffaqiyatga intilish bilan tavsiflanadi.

X avlodi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va Sovuq urush davri ta'sirida shakllangan.

Mustaqillik, pragmatizm, individualizm va tanqidiy fikrlash ularning asosiy xususiyatlari sifatida ko'rsatiladi.

Milleniallar internetning keng tarqalishi, globallashuv va iqtisodiy o'zgarishlar davrida voyaga yetgan. Ular shaxsiy rivojlanish, mazmunli faoliyat, moslashuvchanlik va ish-hayot muvozanatiga katta ahamiyat berishi bilan ajralib turadi.

Z avlodi raqamli texnologiyalar, smartfonlar va ijtimoiy tarmoqlar muhitida shakllangan.

Ularda axborotni tezkor qayta ishlash, raqamli muhitga moslashish va xavfsizlik masalalariga yuqori e'tibor kuzatiladi.

Alpha avlodi esa sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar bilan tabiiy ravishda birga shakllanayotgan kohorta hisoblanadi. Ularning xususiyatlari hali to'liq shakllanib ulgurmanligi sababli mazkur avlod haqidagi psixologik xulosalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarur.

Kohort, yosh va davr effektlarining o'zaro munosabati. Turli avlodlarning psixologik xususiyatlarini tavsiflashning o'zi avlodlar psixologiyasini to'liq tushuntirib bermaydi. Chunki har bir kohorta vakili vaqt o'tishi bilan biologik, psixologik va ijtimoiy jihatdan o'zgarib boradi. Shu sababli yosh, davr va kohort effektlarining o'zaro munosabatini hisobga olish zarur.

Yosh effekti insonning hayot davriga bog'liq o'zgarishlarni ifodalaydi. Masalan, yoshlikda yangilikka va tavakkalchilikka moyillik kuchliroq bo'lishi, o'rta yoshda oila va kasbiy barqarorlik ustuvor bo'lishi, keksalikda esa xavfsizlik va mavjud tajribani saqlashga intilish kuchayishi mumkin. Davr effekti esa yangi texnologiyalar, ijtimoiy o'zgarishlar yoki global hodisalarning barcha yosh guruhlariga ta'siri orqali namoyon bo'ladi. Masalan, smartfon va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi nafaqat yoshlar, balki katta yoshdagi insonlarning ham muloqot va kundalik faoliyatini o'zgartirdi.

Biroq har bir kohorta ushbu o'zgarishni o'zining avvalgi tajribasi asosida qabul qiladi.

Kohort effekti esa insonning aynan qaysi tarixiy sharoitda voyaga yetganligi bilan bog'liq.

Shu bois bir xil davr hodisasi turli avlodlarda turlicha psixologik natija keltirib chiqarishi mumkin. Mazkur uchlikni birgalikda tahlil qilish avlodlar o'rtasidagi farqlarni aniqroq tushuntirishga imkon beradi.

Kohortalararo kelishmovchiliklarning ijtimoiy-psixologik sabablari. Yosh, davr va kohort effektlarining o'zaro farqlanishi avlodlar o'rtasidagi munosabatlarda ham namoyon bo'ladi.

Turli tarixiy sharoitlarda shakllangan avlodlarning qadriyatlar, muloqot uslublari va ijtimoiy kutilmalari bir-biridan farq qilishi natijasida kohortalararo kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Bunday kelishmovchiliklarning birinchi manbai qadriyatlar tafovutidir. Katta avlod uchun intizom, barqarorlik va an'anaviy munosabatlar ustuvor bo'lishi mumkin bo'lsa, yosh avlod uchun mustaqillik, shaxsiy tanlov va moslashuvchanlik muhimroq bo'lishi mumkin.

Ikkinchi manba - kommunikatsiya uslubidagi farqlar. Raqamli texnologiyalar muhitida voyaga yetgan yoshlar tezkor va qisqa muloqot shakllariga ko'proq moyil bo'lishi mumkin. Katta avlod esa bevosita muloqot va an'anaviy kommunikatsiya shakllarini afzal ko'rishi mumkin.

Uchinchi sabab - texnologik tafovut. Yoshlar uchun raqamli vositalar tabiiy muhit bo'lsa, katta avlod vakillari uchun ular keyinchalik o'zlashtirilgan texnologiyalar hisoblanadi.

To'rtinchi omil sifatida egotsentrik retranslyatsiyani ko'rsatish mumkin. Bunda katta avlod vakillari o'zlarining yoshlik tajribasini hozirgi yoshlarning sharoitiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etishga intiladi.

Beshinchi omil - noma'lumlikdan qo'rqish. Yangi turmush tarzi, yangi texnologiyalar va kommunikatsiya shakllari katta avlodda mavjud qadriyatlar zaiflashayotganligi haqidagi xavotirni kuchaytirishi mumkin.

Shunday qilib, avlodlararo nizolarni faqat individual xarakter yoki yosh tafovuti bilan izohlash biryoqlama bo'ladi. Ularning asosida ko'pincha tarixiy tajriba, qadriyatlar va ijtimoiy modellar o'rtasidagi farqlar yotadi.

Avlodlar psixologiyasining siklik takrorlanishi: strauss-howe nazariyasi. Kohortalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, ayrim psixologik xususiyatlarning tarixiy jarayonda qayta namoyon bo'lishi masalasi ham ilmiy qiziqish uyg'otadi. Ushbu masalani tushuntirishga qaratilgan eng mashhur konsepsiyalardan biri William Strauss va Neil Howe tomonidan ishlab chiqilgan avlodlar nazariyasidir.

Strauss-Howe nazariyasiga ko'ra, jamiyat taraqqiyoti taxminan 80-100 yillik Saeculum sikllari doirasida kechadi. Mazkur sikl to'rtta tarixiy bosqich yoki Turningdan iborat: High (Yuksalish), Awakening (Uyg'onish), Unraveling (Turg'unlik/Parchalanish) va Crisis (Inqiroz).

Har bir bosqichda avlodlarning psixologik va ijtimoiy roli turlicha namoyon bo'ladi.

Ushbu nazariyada to'rtta asosiy arxetip ajratiladi: Payg'ambar, Ko'chmanchi, Qahramon va Rassom.

Payg'ambar arxetipi ma'naviy qadriyatlar, g'oyalar va tamoyillarga sodiqlik bilan tavsiflanadi. Ular jamiyatdagi mavjud qadriyatlarni qayta ko'rib chiqishga va yangi ma'naviy yo'nalishlarni ilgari surishga moyil.

Ko'chmanchi arxetipi pragmatizm, skeptitsizm, mustaqillik va o'z kuchiga tayanish bilan ajralib turadi. Ular mavjud tizim va institutlarga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lishi mumkin.

Qahramon arxetipi jamoaviylik, intizom, optimizm va ijtimoiy mas'uliyat bilan tavsiflanadi. Ushbu avlod vakillari inqiroz sharoitida jamiyatni birlashtirish va yangi tartibni yaratishda faol ishtirok etishi nazarda tutiladi.

Rassom arxetipi empatiya, muros, ehtiyotkorlik va moslashuvchanlik bilan tavsiflanadi.

Ular inqirozdan keyingi barqarorlik sharoitida shakllangan ijtimoiy tartibga moslashadi va uni rivojlantirishga intiladi.

Siklik model va kohortalararo psixologik o'xshashliklar. Strauss-Howe modelining asosiy xususiyati shundaki, unda avlodlarning psixologik arxetiplari muayyan tarixiy ketma-ketlikda almashib boradi. Mazkur model doirasida Payg'ambarlar yangi g'oyalarni ilgari suradi,

Ko'chmanchilar mavjud tizimga nisbatan skeptik munosabatni kuchaytiradi, Qahramonlar inqiroz sharoitida jamoaviy harakatni amalga oshiradi, Rassomlar esa inqirozdan keyingi barqarorlikni mustahkamlaydi.

Shu asosda ayrim avlodlar o'rtasida psixologik o'xshashliklar mavjudligi taxmin qilinadi.

Masalan, Strauss-Howe modelida Milleniallar Qahramon arxetipiga yaqinlashtiriladi, X avlodi esa Ko'chmanchi arxetipi bilan bog'lanadi. Jim avlod Rassom arxetipining tarixiy namunalaridan biri sifatida talqin qilinadi. Bunday qiyoslash avlodlar o'rtasidagi ayrim psixologik o'xshashliklarni tushuntirish uchun nazariy imkoniyat yaratadi.

Biroq mazkur o'xshashliklarni universal va qat'iy psixologik qonuniyat sifatida baholash to'g'ri emas. Chunki har bir mamlakat va jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari turlicha. Shu sababli Strauss-Howe modeli nazariy-konseptual yondashuv sifatida qo'llanishi va empirik tadqiqotlar bilan tekshirilishi lozim.

Zamonaviy davr: to'rtinchi burilish va avlodlararo munosabatlar. Strauss-Howe nazariyasida Crisis, ya'ni Inqiroz bosqichi jamiyat hayotidagi keskin ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Mazkur konsepsiyada bunday davr "To'rtinchi Burilish" deb ham yuritiladi. Zamonaviy global jarayonlarni ushbu nazariya doirasida talqin qilganda iqtisodiy beqarorlik, texnologik transformatsiya, geosiyosiy o'zgarishlar, pandemiya va boshqa global muammolar avlodlarning psixologik holati va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida qaralishi mumkin.

Biroq "zamonaviy dunyo albatta To'rtinchi Burilishni boshdan kechirmoqda" degan qat'iy xulosadan ko'ra, Strauss-Howe nazariyasi doirasida zamonaviy global jarayonlarni To'rtinchi

Burilish konsepsiyasi orqali izohlash mumkin, degan ilmiy ehtiyotkor yondashuv maqsadga muvofiqdir.

Bu nuqtai nazardan, zamonaviy avlodlararo munosabatlarni tushunishda asosiy masala bir avlodni ikkinchisidan ustun qo'yish emas, balki ularning shakllanish sharoitlari o'rtasidagi farqlarni anglashdir. Turli kohortalarning tajribasini hisobga olish ijtimoiy muloqot va hamkorlikning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'tkazilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, avlodlar psixologiyasini tushuntirishda yagona omilga tayanish yetarli emas. Mannheimning tarixiy tajribaga asoslangan yondashuvi avlodning shakllanishida umumiy ijtimoiy sharoitning ahamiyatini ochib bersa, Ryderning kohort konsepsiyasi mazkur guruhlarini demografik nuqtai nazardan tushunishga imkon beradi. Elderning hayot yo'li yondashuvi esa shaxs rivojlanishini tarixiy kontekst va hayot bosqichlari bilan bog'laydi.

Strauss-Howe nazariyasi ushbu yondashuvlardan farqli ravishda avlodlar almashinuvida sikliklik va arxetiplar masalasiga urg'u beradi. Shu jihatdan mazkur nazariya avlodlar o'rtasidagi ayrim o'xshashliklarni tushuntirish uchun nazariy model sifatida ahamiyatlidir.

Tahlil natijalari kohort effekti, yosh effekti va davr effektini o'zaro farqlash zarurligini ko'rsatadi. Insonning muayyan yoshdagi xulq-atvorini faqat uning avlodiga mansubligi bilan izohlash metodologik jihatdan to'liq yondashuv bo'lmaydi. Shaxsiy tajriba, oila, ta'lim, madaniy muhit va ijtimoiy mavqe ham psixologik rivojlanishga ta'sir qiladi.

Shu sababli muallifning ilmiy pozitsiyasiga ko'ra, avlodlar o'rtasidagi tafovutlarni "yaxshi avlod" yoki "yomon avlod" mezonini asosida emas, balki turli tarixiy sharoitlarda shakllangan turli ijtimoiy-psixologik tajribalarning natijasi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Birinchidan, avlodiy kohorta va kohort effekti avlodlar psixologiyasini tushuntirishda muhim nazariy tushunchalar hisoblanadi. Shaxsning dunyoqarashi va qadriyatlarini uning yoshiga bog'liq bo'lishi bilan birga, qaysi tarixiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik sharoitda voyaga yetgani bilan ham belgilanadi.

Ikkinchidan, avlodlar psixologiyasining shakllanishida iqtisodiy sharoit, texnologik va axborot muhiti, siyosiy-global jarayonlar hamda ijtimoiy-madaniy muhit muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, avlodlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarning asosiy sabablari qadriyatlar, kommunikatsiya shakllari, texnologik tajriba va ijtimoiy kutilmalardagi tafovutlar bilan bog'liq.

Shu bilan birga, katta avlodning o'z tajribasini yosh avlodga bevosita tatbiq etishi va yangi ijtimoiy shakllarga nisbatan noma'lumlikdan qo'rqishi ham avlodlararo masofani kuchaytirishi mumkin.

To'rtinchidan, yosh, davr va kohort effektlarini birgalikda tahlil qilish avlodlar psixologiyasini ilmiy jihatdan to'g'riroq tushuntirish imkonini beradi. Ayniqsa, bir xil tarixiy hodisa turli yoshdagi va turli kohortadagi insonlarga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Beshinchidan, Strauss-Howe nazariyasidagi Payg'ambar, Ko'chmanchi, Qahramon va Rassom arxetiplari avlodlarning tarixiy jarayonlardagi psixologik va ijtimoiy rollarini tushuntirishga xizmat qiluvchi nazariy model sifatida ahamiyatga ega. Biroq mazkur modelni universal qonuniyat sifatida emas, balki empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi lozim bo'lgan konseptual yondashuv sifatida baholash maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, avlodlar psixologiyasini o'rganish zamonaviy jamiyatda avlodlararo muloqot va hamkorlikni takomillashtirish uchun muhim ilmiy asos yaratadi. Turli kohortalarning tarixiy tajribasi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish ta'lim, oila, mehnat jamoalari va boshqa ijtimoiy muhitlarda o'zaro tushunishni kuchaytirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Strauss W., Howe N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. - New York: William Morrow and Company, 1991. - 538 p
2. Strauss W., Howe N. The Fourth Turning: An American Prophecy. - New York: Broadway Books, 1997. - 382 p.
3. Mannheim K. The Problem of Generations // Essays on the Sociology of Knowledge. - London: Routledge & Kegan Paul, 1952. - P. 276-322.

4. Twenge J. M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy. - New York: Atria Books, 2017. - 352 p.
5. Ryder N. B. The Cohort as a Concept in the Study of Social Change // American Sociological Review. - 1965. - Vol. 30, No. 6. - P. 843-861.
6. Howe N., Strauss W. Millennials Rising: The Next Great Generation. - New York: Vintage Books, 2000. - 415 p.